

RECENSIES

P. VAN DEN BOSCH, *Studiën over de observantie der Kruisbroeders in de vijftiende eeuw* (Akademisch Proefschrift Amsterdam, Diest, Lichtland, 1968, In-8°, 205 blz., 2 kaarten en 4 pi.).

Reeds H. Russelius in zijn kroniek over de Kruisherenorde wees in 1635 op de betekenis van het jaar 1410 voor de geschiedenis van deze orde. Na hem hebben verschillende geleerden gepoogd een diepere analyse te geven van de hervorming die toen werd doorgevoerd. Toch bleven nog een ganse reeks vragen te beantwoorden en dit tracht de A. te doen in dit proefschrift.

In een korte inleiding schetst de schrijver eerst de algemene geschiedenis van de Kruisherenorde en duidt hij de voornaamste problemen en werken over die onderwerpen aan.

De twee eerste hoofdstukken handelen over het begin van de hervorming in 1410. Voornamelijk aan de hand van de kapittelverslagen tracht hij het verhaal van Russelius te controleren en aan te vallen en wil hij bepalen wat men met deze hervorming juist voor had. Deze hervorming begon met de vervanging van de prior-generaal Johannes d'Avins door de hervormingsgezinde Libertus Janssen en met het terug bijeenroepen van het algemeen kapittel. Dit kapittel beslist dat men terug volgens de oude statuten en de regel zal leven. Op de meeste vijftiende-eeuwse kapittelvergaderingen werden volgens de schrijver vnl. vier onderwerpen behandeld: het herstel van het gemeenschappelijk leven; het onderhouden van de vasten- en onthoudingswet; het in acht nemen van het stilzwingen en het dragen van de kloosterkleding.

Door een vernuftig systeem tracht de A. dan uit te maken welk het succes was van deze beweging in de vóór 1410 gestichte kloosters (hoofdstuk III). Hieruit kan besloten worden dat deze beweging uitging van enkele Zuid- en Noordnederlandse kloosters. Ook de Rijnlandse kloosters volgden vrij vlug. Minder succes kende ze in Frankrijk en in Engeland helemaal geen.

Een andere uiting van de observatiebeweging is het stichten van nieuwe kloosters. Niet minder dan 33 kloosters ontstonden tussen 1410-1499, waarvan 13 in Nederland, 9 in Rijnland, 5 in Westfalen, 3 in België en in Frankrijk. Vooral in (Nederland in totaal nu 16 kloosters), in het Rijnland (14) en in Westfalen (eerste stichtingen), is deze bloei merkwaardig.

Hoofdstuk V handelt over één der aspecten van hun levenswijze, nl. de zielzorg (zorg voor zieken, parochiewerk, cura monialium).

Hoofdstuk VI draagt de titel: 'De bibliotheken van de Kruisbroeders. Aangeduid wordt dat een aantal Kruisheren teksten afschreven en dat de meeste kloosters een rijke bibliotheek hadden. Aan de hand van de nog bewaarde handschriften wordt aangeduid welke auteurs en genres de voorkeur genoten.

In het laatste hoofdstuk wordt onderzocht in hoeverre de Kruisheren door de Moderne Devoten beïnvloed zijn geworden. De schrijver meent te moeten besluiten dat er weinig beïnvloeding is geweest.

Een samenvatting in het Nederlands, Frans, Duits en Engels, zes bijlagen en een uitvoerig register besluiten dit boek.

Uit deze korte inhoudsopgave blijkt voldoende het belang van dit boek voor de religieuze geschiedenis van de Nederlanden in de vijftiende eeuw. Toch zou het verkeerd zijn te menen dat nu alle problemen i.v.m. de observantie-beweging bij de Kruisheren opgelost zijn. Dit ligt o.i. vooral aan twee zaken: het fenomeen is veel te weinig bestudeerd in het kader van de observantie-beweging in Noord-West-Europa en ook is het te weinig gezien als een religieuze beweging. Dit laatste is vooral te verklaren door het feit dat de schrijver bij voorkeur op normatieve bronnen beroep gedaan heeft. Men krijgt aldus te weinig inzicht in het hernieuwde levensideaal en zijn verwezenlijking in het dagelijks kloosterleven.

Wat het kader betreft, dit is jaren geleden meesterlijk aangeduid geworden door Mgr. POST in zijn *Kerkgeschiedenis van Nederland in de Middeleeuwen*. Zo Van den Bosch meer rekening had gehouden met de resultaten van deze schrijver, zou bv. zijn beoordeling over de invloed van de Moderne Devotie veel genuanceerder geweest zijn en het essentiële van de hervorming ook beter op de voorgrond zijn getreden. Ook onderstreept hij onvoldoende het feit dat het algemene kapittel vanaf 1410 meer invloed zal hebben als wetgevend orgaan en dat het rechtstreeks in het bestuur van de kloosters betrokken is via de visitatores. Zoals Mgr. Post heeft opgemerkt is dit een typisch verschijnsel in de observantie-beweging. Bij de Windesheimers gebeurde dit in 1395 naar analogie met de Kartuziers, omdat men meende dat ondermeer deze twee zaken de orde behoed hadden van ieder verval.

In hoofdstukken III en IV behandelt hij resp. de invloed van de beweging in de vóór 1410 gestichte kloosters en de stichting van nieuwe kloosters in de vijftiende eeuw. Dit gebeurt per land of per streek. Beter zou gebeurd zijn per bisdom en men zou ook telkens moeten aanduiden welke de houding was van de bisschop en zijn raadgevers tegenover de beweging. Dan was bv. duidelijk geweest dat in het bisdom Luik Arnoldus van Merode, samen met enkele andere raadgevers van de prins-elekt, in betrekking stond met het Kapittel van Windesheim en ook bv. een rol speelde bij de invoering van de observantie bij de Franciscanen te Tienen. Zeggen dat er bv. maar 3 kloosters in België gesticht werden in de vijftiende eeuw klinkt anders dan aanduiden dat er zes gesticht werden in het bisdom Luik in die periode, tegenover geen enkel in het bisdom Kamerijk (het studiehuis te Leuven lag in het bisdom Luik). Wat de zielzorg betreft, zouden we graag vernemen welke kloosterlingen en welk gedeelte erbij betrokken was. Hoeveel kloosterlingen telden de kloosters? Steeg het aantal in de vijftiende eeuw tengevolge van de nieuwe geest? Wat deden de kloosterlingen die niet akkoord waren met de veranderingen? Gingen ze over naar een andere orde?

Zo kan men ook nog een ganse reeks vragen stellen i.v.m. het kulturele leven in de kloosters. Bv. welk gedeelte van de kloosterlingen had universitaire studies gedaan? Bestond er mogelijkheid om in het klooster te studeren? Welke auteurs lazen ze bij voorkeur (cf. de florilegia)? Hoe ontstond hun boekenbezit (zeer waarschijnlijk ook door giften, van wie?) Schreven ze alleen teksten af voor de kloosterbibliotheek en niet voor de verkoop of voor zichzelf? Wat trok hen voornamelijk aan in de handschriften (de inhoud?). Zodat ze dan minder belang hechtten aan het uiterlijk voorkomen van de codices? enz. In dit verband vraagt men zich trouwens af wat de vier afbeeldingen ('De versieringskunst van Johannes Hoenreman' = LUIK, U.B., 35 c) in dit werk komen doen want nergens wordt er over de versieringskunst gehandeld.

Wat de bibliografische lijst betreft, zouden we graag vermeld zien: F. W. OEDIGER,

Stifts- und Klosterarchive. Bestandsübersichten (Das Hauptstaatsarchiv und seine Bestände, IV, Siegburg, 1964) evenals een summiere aanduiding van de belangrijkste niet uitgegeven bronnen.

Graag hadden we gezien dat de schrijver ons nauwkeuriger had aangeduid hoe het algemene kloosterideaal, - het zich terugtrekken uit de wereld, - concreet vóór en na 1410 werd verwezenlijkt.

Niet alle problemen zijn dus opgelost, maar toch is dit boek een belangrijke bijdrage. Duidelijk zijn nu de omstandigheden, waarin de hervorming in 1410 plaatsgreep, bekend. We weten vanuit welke kloosters de beweging gelanceerd is en hoe deze geleidelijk zich verspreidde over België, Nederland en Duitsland. Ook weten we nu naar welke auteurs hun belangstelling uitging en waarom.

E. PERSOONS

H. H. E. WOUTERS, *Grensland en Bruggehoofd. Historische studies met betrekking tot het Limburgse Maasdal en, meer in het bijzonder, de stad Maastricht* (Maaslandse Monografieën nr. 11, Assen, 1970, LXXXII & 472 pag. Prijs: ing. f 42,50, geb. f 46,50, bij in-tekening op de serie resp. f 38,50 en f 42,40).

Aan de zeer omvangrijke bundel Grensland en Bruggehoofd kan in het korte bestek van een recensie nauwelijk recht worden gedaan. De Maastrichtse stadsarchivaris heeft voor zijn dissertatie een vijftal eerder verschenen studies gebundeld, waarin verschillende belangrijke onderwerpen uit de geschiedenis van het Limburgse Maasdal behandeld worden.

De eerste studie: De betekenis van de archieven voor de gewestelijke en lokale geschiedschrijving in Limburg, wil blijkens de ondertitel een bijdrage zijn tot een geschiedenis van de Limburgse historiografie. In de vaderlandse geschiedschrijving is de provincie Limburg een achtergebleven gebied. De oorzaak hiervan is volgens Schr. niet alleen gelegen in het feit dat tot 1795 geen prototype van de provincie bestond, omdat haar grondgebied tot dan toe werd ingenomen door een verward complex van autonome territoria, maar ook in het ontbreken van voldoende kritische bronnenuitgaven en samenvattende publikaties. Dit gemis, verklaarbaar door de sterke spreiding van het archiefmateriaal, doet de historicus het Limburgse Maasdal uit de weg gaan. Wouters pleit ervoor, dat een systematisch onderzoek wordt ingesteld naar het documentaire bronnenmateriaal dat in bewaarplaatsen buiten de provincie berust, en dat bovendien kritische bronnenpublicaties ter hand worden genomen.

Onder de titel 'Loze Cyprusgangers' geeft Wouters een boeiende uiteenzetting over het merkwaardige Middeleeuwse gebruik van de strafbedevaarten en met name de Cyprusvaarten. Tegen het einde van de vijftiende eeuw werden te Maastricht vijf vervalste getuig-schriften over een als strafmaatregel opgelegd verblijf op Cyprus aan de magistraat voor-gelegd. Over de ontdekking van dit bedrog handelt de tweede studie van Wouters' verzamelbundel.

De derde studie is getiteld: Mattheus Herbenus Traiectensis, een humanist van het eerste uur. Ondanks het feit dat men volgens Schr. voor lief zal moeten nemen dat het leven van Herbenus zich grotendeels in de schaduw van onze onwetendheid afspeelt, slaagt hij erin een levendig beeld te schetsen van de Maastrichtse humanist, die hoewel zelf geen origineel denker, toch grote invloed heeft uitgeoefend op het Maaslandse cultuurgebied door er een 'moderne' levensstijl en gedachtenwereld te introduceren.

Meer dan de helft van Wouters' dissertatie wordt ingenomen door de vierde studie welke in dit boek gebundeld is: Het Limburgse Maasdal gedurende de tachtigjarige- en de